

УДК 334.02 (477)

Григор'єв Є.М., Миколаївська обласна державна адміністрація

Григор'єв Євген Миколайович – начальник сектора юридичного відділу Миколаївської обласної державної адміністрації. У 1998 р. закінчив з відзнакою історичний факультет МДГУ. Коло наукових інтересів – політико-правові аспекти підприємницької діяльності в Україні.

Деякі аспекти розвитку підприємництва в Україні

Стаття присвячена одному з головних аспектів економічної безпеки України – підприємництву. У зазначеній праці характеризуються етапи розвитку підприємництва в Україні, визначаються завдання Уряду по розбудові підприємництва на початку 90-х років ХХ століття. Також окреслюються проблемні питання розвитку підприємництва та деякі шляхи їх вирішення.

Двадцять століття було епохальним як для світової історії, так і для історії України. В минулому столітті Україна здобула незалежність і стала на шлях розбудови правової соціальної держави та переходу до ринкової економіки.

Концептуальними напрямами побудови незалежної економіки України, поданими урядом та погодженими Верховною Радою України, Постановою від 25 жовтня 1991 року [1], економічна ситуація в Україні характеризувалася наступним чином.

Впродовж останніх десятиріч економічна політика в Україні формувалася без урахування об'єктивних потреб та інтересів її народів, належної оцінки регіональних умов і екологічних можливостей окремих районів. Внаслідок цього в республіці склалася негармонійна, деформована, позбавлена внутрішніх імпульсів для свого розвитку структура економіки.

Сьогодні найвагомішими складовими її виробничого потенціалу є галузі паливно-енергетичного та металургійного комплексів. На їх долю припадає близько 42 відсотків діючих промислово-виробничих основних фондів і майже п'ята частина робітників, зайнятих у промисловому виробництві.

На економіку України вкрай негативно впливають глибинні структурні деформації, пов'язані з ціновими перекосами та більш

високою трудомісткістю продукції, що вивозиться. Через високий рівень зайнятості в сферу матеріального виробництва Україна вимушена залучати додатково понад 300 тисяч працівників з фондом оплати праці 1,2 мільярда карбованців. Зменшує ефективність експорту окремих видів продукції співвідношення цін, що складається на світовому ринку.

Характерною ознакою для більшості галузей народного господарства України є великий коефіцієнт зношеності основних виробничих фондів. У чорній металургії, паливно-енергетичному та хімічному комплексах він становить у середньому 50-60 відсотків, а на окремих підприємствах цей показник значно вищий.

Головна причина такого стану полягає в тому, що протягом багатьох років колишнім Центром України виділялося не більше 13 відсотків загальної суми капіталовкладень. Це значно менше частки її національного доходу в загальносоюзному обсязі. У зв'язку з цим останню чверть століття, наприклад, у машинобудуванні для харчової і легкої промисловості лише 12-16 відсотків інвестицій спрямовувалися на оновлення технічної бази, а решта використовувалася для підтримки старіючих виробництв [2].

Урядом були визначені основні недоліки економічної системи країни та стану економіки. Така ситуація, в світі нових політичних реалій, потребувала негайного вирішення. Тобто

визначення напрямів розвитку та шляхів і засобів його здійснення. Також постало питання про наповнення економічного суверенітету держави.

Першочерговим завданням щодо реального наповнення економічного суверенітету України, перетворення її на демократичну державу Уряд вважав докорінну реформацію відносин власності та негайний початок роботи по її роздержавленню і приватизації та розвитку підприємництва. Це – гарант незворотності політичних, економічних процесів, головний фактор стабілізації економіки та її оновлення на принципово інших засадах [3].

Таким чином, урядом було запропоновано як основу економічних перетворень відродження (а в більшій мірі створення заново) та розвиток підприємництва в Україні.

Підприємництво в Україні має глибокі історичні коріння, які беруть свій початок від Давньоруської держави.

Оплотом розвитку підприємництва на Русі ставали міста, у яких зосереджувалися маси товарів, що розподіляються звідси як по країні, так і за рубіж. Навколо міст виникала безліч торгових і промислових поселень. Сюди сходилися для торгівлі купці, бобровники, бортники, звіролови, ликодери й інші тодішні “промисловці”. Місця ці одержували назви погостів. Після прийняття християнства тут уклали угоди, звідси пішла традиція проведення ярмаркової торгівлі.

Купці і підприємці в Давній Русі не були виділені в окремий стан. У підприємницькій діяльності брали участь усі прошарки суспільства (у тому числі князі і бояри).

У зводі законів “Російська правда” був присутній дух підприємництва. У зводі законів чітко були визначені такі поняття, як короткострокова і довгострокова позики, торгова комісія і внесок у торгове компанійське підприємство, торговий кредит; давався визначений порядок стягнення боргів з неспроможного боржника при ліквідації його справ.

Починаючи з цього часу і до першої половини ХХ ст. підприємництво було невід’ємною складовою частиною економічного та соціально-політичного розвитку держави.

Розглядаючи розвиток підприємництва на сучасному етапі в незалежній Україні, вбачається можливим провести певну періодизацію розвитку зазначеного явища.

В основу періодизації сучасного розвитку підприємництва в Україні покладено принцип легітимності та принцип соціально-економічних наслідків розвитку підприємництва.

Під принципом легітимності мається на увазі закріплення можливості здійснення підприємницької діяльності нормативними актами держави. Обґрунтованість такого

принципу поділу викликана перебуванням України у складі Радянського Союзу та повною забороною в останньому будь-якої підприємницької діяльності. Тому вести мову про таке явище, як підприємництво, можливо лише після установлення державою можливості його існування та визначення правил порядку і способу такого існування.

Керуючись наведеними принципами, можна виділити два періоди розвитку підприємництва в Україні:

Перший період – це так званий дореформений період 1985-1988 років, який характеризується поступовим наростанням усвідомлення неминучості змін.

Другий період розпочався у 1991 році, це період активних реформ в умовах слабкої інституціональної і правової забезпеченості, час легалізації тінювих капіталів і входження в підприємці представників різних соціальних шарів, час формування правил гри, переліку основних гравців.

Перший період відзначається тим, що після довгих років застою, що характеризується, насамперед, екстенсивною економікою, у 1985 р. у Радянському Союзі почалася перебудова, в економічній програмі якої був закладений перехід до ринкових умов господарювання. У 1986 р. 55 міністерств і відомств, більше 100 підприємств, об’єднань і організацій одержали право самостійної торгівлі на зовнішньому ринку. Ряд постанов у 1986 р. передбачав створення спільних підприємств.

У 1987 р. вийшов Закон про індивідуальну трудову діяльність, що поклав початок формуванню нового підприємця.

Також цей період характеризується так званим кооперативним рухом. Ставлення науковців до кооперативного руху неоднозначне, деякі бачать в ньому зародження ринкової економіки, а деякі ставляться до нього вкрай негативно. Зокрема І.І. Лукінов у своїй праці “Эволюция экономических систем” зазначає, що кооперативний рух, який у свій час уявлявся його лідерами і прихильниками чи не єдиним шляхом порятунку радянської економіки, також після перевірки його практикою виявився замішаним у найбільш легкому бізнесі закупівлі і перепродажу державних товарних ресурсів (іноді з копійчаною їхньою переробкою), тобто вилученні з кишень споживачів і держскарбниці нечуваних доходів. Як показує безсторонне вивчення, при величезному і безупинно зростаючому грошовому обігу такі “кооператори”, за рідкісним винятком, не зуміли заповнити ринкові ніші високоякісними і дешевими товарами повсякденного попиту.

Ніким і нічим не захищені покупці найчастіше тільки обурювалися грабницькою дорожнечою, низькою якістю і непоказністю

товарів, що реалізувалися кооператорами на спустошених ними ж прилавках держмагазинів, включаючи центральні універмаги Москви, Ленінграда, Києва й інших великих міст. Обіцяна конкуренція кооператорів, боротьба їх за споживача, що повинна призвести до падіння рівня кооперативних цін, не відбулася. Гострий товарний дефіцит і організовано підтримуваний монополізм спонукували споживачів купувати усе, що пропонувалося, за цінами, що значно перевищували реальну вартість товарів [4].

Другий період почався у 1991 році прийняттям 7 лютого 1991 року Закону УРСР “Про підприємництво”, де вперше було надано нормативне визначення підприємництву, проголошено свободу підприємницької діяльності, визначені принципи підприємницької діяльності, такі як:

- вільний вибір видів діяльності;
- залучення на добровільних засадах до здійснення підприємницької діяльності майна та коштів юридичних осіб і громадян;
- самостійне формування програми діяльності та вибір постачальників і споживачів продукції, що виробляється, встановлення цін відповідно до законодавства;
- вільний найм працівників;
- залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, природних та інших видів ресурсів, використання яких не заборонено або не обмежено законодавством;
- вільне розпорядження прибутком, що залишається після внесення платежів, установлених законодавством;
- самостійне здійснення підприємцем – юридичною особою зовнішньоекономічної діяльності, використання будь-яким підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.

Також було продекларовано гарантії держави всім підприємцям, незалежно від обраних ними організаційних форм підприємницької діяльності, рівні права і створення рівних можливостей для доступу до матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів.

Була обіцяна державна підтримка та встановлено засади державного регулювання підприємництва [5].

Ще одним ключовим елементом на другому етапі було прийняття Верховною Радою Закону УРСР “Про власність” статтею 2, яким визнано існування приватної власності та проголошено рівноправність усіх форм власності [6].

Верховною Радою також були затверджені Основні напрямки економічної політики України в умовах незалежності, відповідно до яких принципового значення набувало забезпечення свободи підприємництва, усунення будь-яких перешкод, що стримують

ініціативу громадян і кожного трудового колективу. Всім суб’єктам, незалежно від форм власності й господарювання, будуть створені однакові умови для діяльності. В першу чергу заохочуватимуться життєво важливі її напрями, зокрема розвиток наукомістких виробництв.

Кабінет Міністрів пропонував здійснювати стимулювання підприємництва шляхом:

- проведення стабільної державної політики підтримки підприємництва, правового і законодавчого забезпечення підприємницької діяльності;
- формування позитивної громадської думки про підприємництво, подолання стереотипу зрівняльних настроїв і тенденцій, виховання поваги до будь-яких форм власності й господарювання, що забезпечують створення високоєфективної економіки та піднесення життєвого рівня народу;
- надання пільгового податкового режиму, який забезпечував би дійові стимули для відкриття нових та розширення діючих виробництв на пріоритетних напрямках, передусім тих, що ставлять за мету насичення споживчого ринку необхідними товарами та послугами;
- впровадження гнучкої системи фінансово-кредитної підтримки підприємництва через створення комерційних і некомерційних фондів сприяння та підтримки, спеціалізованих фірм, акціонерних, комерційних банків з пріоритетним обслуговуванням підприємств;
- створення розвинутої інфраструктури підтримки підприємництва: спеціальних державних і комерційних служб експертного, консультаційного, бухгалтерського, страхового аудиторського обслуговування; мережі дрібнооптових магазинів, ярмарків, брокерських контор; організацій по наданню комерційних, банківських, лізингових, маркетингових, інформаційних і рекламних послуг;
- кадрового забезпечення підприємницької сфери [7].

Протягом 1991–2005 років Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, міністерствами і відомствами було прийнято близько 6500 нормативних актів з питань регулювання підприємницької діяльності. З періодичністю раз на один – три роки проводилися кампанії по спрощенню вирішення тих чи інших питань взаємодії підприємців з органами влади. Були прийняті програми підтримки малого підприємництва. І це дало змогу, з одного боку, активізувати підприємництво, з іншого боку, непродумані кроки заганяли частину суб’єктів господарювання в тінь.

Аналіз причин, що гальмують розвиток

підприємництва в Україні, знижують його ефективність, показав, що основними з них є:

- відсутність зваженої довгострокової стратегії держави щодо розвитку дійсного підприємництва;
- неприйняття значною частиною населення підприємництва як прогресивного виду виробничо-господарської діяльності, здатної розвивати національну економіку і підвищувати добробут народу;
- недосконалість законодавчої бази, що повинна захищати права власності, інтереси підприємців і споживачів;
- однобічний напрямок малого бізнесу в спекулятивний товарообіг – купівля і перепродаж товарів, що переведені закордонними фірмами або власними державними підприємствами і перепродуються за цінами, що значно вище

їхньої реальної вартості, іноді в кілька разів, штучно роздутих доходів, що обходять виробничий оборот. З цих доходів здебільшого не виплачуються податки. Ще більш невдало формується зараз фондовий ринок. Реального внеску від такого “підприємства” у ВВП і ВИД, власне кажучи, немає. Створюється своєрідна тіньова економіка “мильного міхура”, що згодом лопне, залишивши після себе порожнє місце. Тому потрібно законодавчо направляти підприємство, в першу чергу, у виробничий бізнес – випуск товарів і послуг під ринковий попит і їхній збут споживачам [8].

З огляду на наведене вище можна зробити висновок, що Україна не тільки декларативно, а й фактично вступила на шлях ринкових перетворень і розвитку підприємництва. Було здійснено трансформацію відносин власності: так,

ЛІТЕРАТУРА

1. Основні напрямки економічної політики України в умовах незалежності. – Київ: Київська книжкова друкарня наукової книги. – Ст. 4.
2. Основні напрямки економічної політики України в умовах незалежності. – Київ: Київська книжкова друкарня наукової книги. – Ст. 18.
3. Основні напрямки економічної політики України в умовах незалежності. – Київ: Київська книжкова друкарня наукової книги. – Ст. 19.
4. Лукинов И.И. Эволюция экономических систем. – Москва: Экономика, 2002. – Ст. 494.
5. Закон України "Про підприємство" // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 14. – С. 168.
6. Закон України «Про власність» // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 20. – С. 249.
7. Основні напрямки економічної політики України в умовах незалежності. – Київ: Київська книжкова друкарня наукової книги. – Ст. 28.
8. Лукинов И.И. Эволюция экономических систем. – Москва: Экономика, 2002. – Ст. 417.

Стаття надійшла до редколегії 26.06.2005 р.